

Фаховий медико-фармацевтичний коледж УМСА

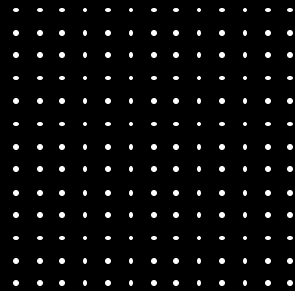
Тема :

**ВИДАТНІ ОСОБИСТОСТІ ,
ВЧЕНІ ТА ЛІКАРІ ,ЩО
ПРИСВЯТИЛИ СВОЇ НАУКОВІ
РОБОТИ ВИВЧЕННЮ
ЛІКУВАЛЬНИХ
ВЛАСТИВОСТЕЙ РОСЛИННОЇ
СИРОВИНИ,ЇХ АРЕАЛУ
ПОХОДЖЕННЯ .**

Студентки Фахового медико-фармацевтичного
коледжу УМСА Донченко Юлії Вікторівни

Керівник Лісніченко Оксана Олегівна

Полтава 2021 р.

- Полтавська область знаходиться в центральній частині Лівобережної України.
- Географічне положення Полтавської області, її природні та кліматичні умови завжди сприяли формуванню багатого видового, популяційного, ценотичного та генетичного фондів лікарської флори.
- На Полтавщині найбільша кількість лікарських рослин зростає в лісових ценозах, а саме в широколистяних лісах. Меншими запасами в регіоні характеризуються лікарські рослини соснових та мішаних лісів. Найбільшим флористичним різноманіттям цілющих рослин відрізняються лучностепові ценози. Запаси цінних лікарських рослин, приурочених до зволжених екоотопів, обмежені.
- Документована історія медицини Київської України Русі починається з XI ст. Це, перш за все, такі писемні джерела, що містили чимало відомостей про використання цілющих рослин, як «Изборник Великого князя Святослава Ярославовича», «Руська Правда», трактат «Мази» онуки Володимира Мономаха Євпраксії – Зої Мстиславівни, «Києво-Печерський патерик» [6, 15, 16]. Своєрідними медичними енциклопедіями, які містили певний досвід народного лікування, поради з використання лікарських рослин стали «Травники», «Зілейники», «Вертогради», що набули поширення з XVI ст. Кількість їх зростає в XVII ст., особливо в його другій половині, а з XVIII ст. уже загальновідомі «Лікарські поради». Ці пам'ятки в галузі народних медичних знань східних слов'ян являли собою в основному рукописні поради з ботаніки, фармакопеї та фармакології, медицини в цілому та ін., писані староукраїнською літературнописемною мовою, і лише дуже незначна їх кількість була свого часу опублікована. Вони переписувалися студентами, канцеляристами, козаками, тобто були відомі серед широких кіл грамотних людей [6, 17]. Особливо швидко медицина почала розвиватися при Петрі I у зв'язку зі створенням регулярної армії, для якої необхідна була велика кількість лікарів і ліків. За наказом Петра I для забезпечення армії ліками в усіх великих містах при військових шпиталях були створені «аптекарські городи-сади», де розводили лікарські рослини [15, 16]. Полтавщина в дореволюційній Росії була основним центром заготівлі лікарських рослин. Це пояснюється тим, що флора цієї області була багата на різні види дикорослих лікарських рослин, які можна було збирати у великих кількостях. Організована заготівля лікарської сировини тут була розпочата ще на початку XVIII століття [12]. За наказом Петра I в 1709 році в м. Лубни Полтавської губернії була створена «Запасна аптека» для постачання ліками військових частин. При ній було закладено 2 аптекарські городи – «ботанічні сади» (у місті Лубни і в селі Терни Лубенського повіту) загальною площею 50 десятин, де вирощувалися лікарські рослини.

- Перший опис лікарських рослин Полтавщини (98 видів) зроблено Н. Арандаренком (1848). Уже в першій роботі з опису губернії Н. Арандаренка наведено 22 родини, які є «замечательными... относительно хозяйства, торговли и медицины».
- У роботі Ф. М. Августиновича (1853) вказано, що Полтавська губернія мала 110 основних і 11 «менее известных» видів лікарських рослин, які заготовлялися. При цьому він підкреслював, що «Лубенський повіт належить до надзвичайних повітів, а його розкішна рослинність дозволяє забезпечувати лікарською продукцією не тільки Полтавську губернію, але й іногородні магазини».
- На дальший розвиток заготівлі лікарської рослинної сировини в Полтавській губернії великий вплив мали капіталістичні лікарські фірми.
- У Кременчуці була заснована фірма Снапіра, яка закупувала дикорослу лікарську сировину, а пізніше почала переробляти її на збудованій фабриці. На той час усі найбільші оптові лікарські фірми (Снапіра, Орловича, Таненбаума, Бродських) були скупчені в Кременчуці.

Н. Н. Монтеверде

- Незважаючи на провідну роль Полтавщини в заготівлі лікарської сировини, її дикорослі лікарські рослини залишались недостатньо вивченими. Після робіт Н. Арандаренка і Ф. Августиновича, виданих в середині XIX століття, лікарська флора вивчалася далі лише на початку імперіалістичної війни [12]. Дані про розповсюдження, заготівлю і культуру лікарських рослин Полтавської губернії наведені Н. Н. Монтеверде (1916) і Ф. А. Сациперовим (1916). «Полтавська губернія, – писав відомий дослідник Н. Н. Монтеверде, – завдяки виключно сприятливим умовам кліматичним і ґрунтовим, виділяється в ряді інших чорноземних губерній своєю різноманітною флорою, серед якої знаходиться багато рослин, які мають застосування в науковій і народній медицині». [10]. За даними Н. Н. Монтеверде, на початок імперіалістичної війни 1914 року Полтавська губернія займала в Росії перше місце як за числом видів, так і за кількістю лікарської сировини, що заготовлялася [12, 13].

С. О. Іллічевський

П. І. Гавсевич

- Дані про лікарські рослини Лубенського повіту описали В. Білявський (1893), П. І. Гавсевич (1912, 1913, 1916). Лікарські рослини Полтавщини описували С. О. Іллічевський (1925), П. Поставний (1927).
- У 30-ті роки співробітники Українського інституту прикладної ботаніки провели експедиції в різні кінці України. Мета – виявити необхідні для країни корисні рослини, вивчити їх запаси і дослідити нові сировинні рослини. Були виявлені запаси ряду лікарських рослин у Київській, Харківській, Полтавській та інших областях [3]. Дані про розповсюдження, запаси сировини і біології лікарських рослин Полтавщини містяться в роботах В. А. Куленича (1971), Д. С. Івашина [13]. Великий науковий вклад, зокрема у ресурсознавство лікарських рослин, створення природоохоронних об'єктів вніс учений, ботанік Дмитро Сергійович Івашин. Період з 1944 по 1950 р. став початком систематичного і детального дослідження Д. С. Івашиним флори лікарських рослин України [7].

Д.С.Івашин

- Дослідженню лікарських рослин Полтавщини присвячено багато праць Д. С. Івашина (1959-1963, 1969, 1970, 1985, 1987, 1991) [18]. За своє життя Д. С. Івашин опублікував понад 250 робіт. У 1965 р. вийшла основна праця його життя – монографія «Дикорастущие лекарственные растения Украины», яка витримала п`ять видань і стала основним посібником для підготовки великої кількості молодих науковців та освітян, практичних працівників фармацевтичної галузі та лікарів, а також для широкого кола читачів [7]
- Ресурсознавчі експедиції проводились Д. С. Івашином по Лівобережному Лісостепу в 1953-1966 рр. Виявлені ним місцезростання багатьох видів лікарських рослин були закартовані і опубліковані у вигляді зведених карт ареалів та картограм запасів сировини [21]. Ще під час роботи Д. С. Івашина викладачем на кафедрі ботаніки Полтавського державного педагогічного інституту (з 1944 по 1950 рік), він за сумісництвом був завідувачем інститутського ботанічного саду. Там він створив колекційний відділ на 100 видів найважливіших лікарських рослин дикорослої флори України. Ділянки відділу завжди були доглянуті, постійно вівся журнал спостережень за динамікою розвитку рослин в умовах культивування [18, 7]. Як самостійно, так і зі студентами під час польових практик, екскурсій, численних самостійних виїздів, він займався вивченням конкретних груп рослин, особливо лікарських. Цей період став початком систематичного і детального дослідження лікарської флори України. Колектив кафедри ботаніки Полтавського державного педагогічного університету продовжує справу, якій впродовж багатьох років служив Д. С. Івашин [14, 18]. За останні десятиліття лікарські рослини Полтавської області вивчалися багатьма вченими наукових і навчальних закладів. Зокрема, великий вклад у цю справу науковців Дослідної станції лікарських рослин Української академії аграрних наук, що знаходиться в с. Березоточа Лубенського району Полтавської області.

- Як уже згадувалось, на Полтавщині, зокрема на Лубенщині, ще до революції вирощували 37 видів лікарських рослин, переробка яких здійснювалась за кордоном. Тому в 1915 р. на міжвідомчій нараді з питань «Об улучшении в России лекарственных растений» професором агрономії Імператорського Харківського університету Анастасієм Георгієвичем Зайкевичем історично обґрунтовано і доведено започаткування вивчення лікарських культур саме на Лубенщині. На околиці м. Лубни була організована дослідна станція – перший в Україні науковий осередок з вивчення і —Фітотерапія. Часопис — № 3, 2014 ——71 Б і о л о г і я т а ф а р м а ц і я культивування лікарських рослин. Свою роботу дослідна станція розпочала з 1916 року, створена Лубенським товариством сільського господарства, а її першим директором був П. І. Гавсевич. Станція жодного року не припиняла дослідних робіт, хоча неодноразово змінювала назву [9]. Нині це Дослідна станція лікарських рослин Інституту агроєкології і природокористування НААН України. Метою роботи станції було всебічне вивчення культурних і дикорослих лікарських рослин (зокрема їх морфологія, стійкість ознак і передача останніх за спадковістю, розподіл і динаміка нагромадження діючих речовин по органах рослин), збільшення кількості діючих речовин шляхом агрономічних прийомів і селекції, фізіологічна і клінічна перевірка даних, одержаних при біологічному і анатомічному вивченні лікарських рослин [12]. Колектив станції одним з перших у світі ще у 1919 році почав науковообґрунтовану селекцію і насінництво лікарських та ефіроолійних рослин, не припиняючи цю роботу за всі часи існування закладу майже з 60 видами лікарських рослин
- Колекціонування лікарських рослин аборигенної та іноземної флори проводиться тут з часу заснування закладу. Перший колекційний розсадник був створений у 1916 р. на околиці м. Лубни, в якому рослини проходили перший етап акліматизації, встановлювалась можливість вирощування лікарських рослин у ґрунтово-кліматичних умовах Полтавщини. Він налічував 16 видів, займав площу 0,5 га. У зв'язку з нестачею земель, виробничих та житлових приміщень, з метою поліпшення робіт станцію в 1925 році було переведено з Лубен в село Березоточа. Тут було закладено маточний розсадник, створено випробувальну лабораторію і завод з переробки лікарської сировини. З 1934 р. були розпочаті інтродукційні роботи. За п'ять років було вдало проведене інтродукційне вивчення і первинне розмноження васильків камфорних (*Ocimum basilicum* L.), маруни цинерарієлистої (*Pyrethrum cinerariifolium* Trev.), полину цитварного (*Artemisia cina* O. Berg & C. F. Schmidt) та ін. [20].

Полин цитравний (*Artemisia cina* O. Berg & C. F. Schmidt)

Маруна цинерарієлиста (*Pyrethrum cinerariifolium* Trev.)

Васильок камфорний (*Ocimum basilicum* L.)

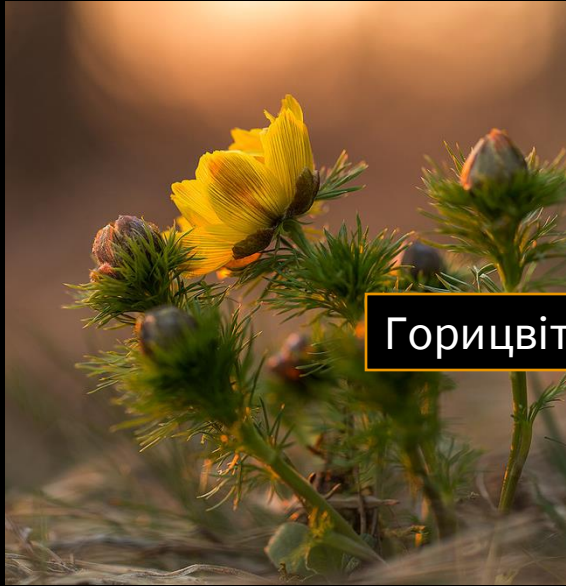

- Життя і науково-педагогічна діяльність Д. С. Івашина тісно пов'язана з полтавським краєм, адже крім педінституту, він тривалий час (14 років) працював на Українській зональній дослідній станції лікарських та ароматичних рослин ВІЛАР [14, 18]. З 1953 р. Д. С. Івашин був зарахований на посаду старшого наукового співробітника дослідної станції. Очолюючи секцію ботаніки, він проводив наукову роботу: численні експедиції, створення гербарію, поповнення ботанічного розсадника новими рослинами з метою вивчення їх інтродукції та акліматизації
- Із рослин, які інтродукував Д. С. Івашин на Лубенщині в роки роботи на Укр. ЗДС ВІЛАР в спеціалізованих господарствах по вирощуванню лікарських культур, значні площі займали горицвіт весняний (*Adonis vernalis* L.), гісоп лікарський (*Hyssopus officinalis* L.), секуринегу кущику (*Securinega suffruticosa* (Pall.) Rehd.), амі велика (*Ammi majus* L.), подорожник великий (*Plantago major* L.), вовчуг польовий (*Ononis arvensis* L.). В окремих господарствах створено плантації цміну піскового (*Helichrysum arenarium* L.), кендірю конопляного (*Trachomitum cannabinum* Woodson), розторопші плямистої (*Silybum marianum* (L.) Gaertn.). На Лубенщині вирощувалися тривалий час, окрім зазначених рослин, кендірю конопляного (*Trachomitum cannabinum* Woodson), рута пахуча (*Ruta hortensis* Mill.), астрагал шерстистоквітковий (*Astragalus dasyanthus* Pall.), паслін пташиний (*Solanum aviculare* G. Forst), лаконос американський (*Phytolacca americana* L.)

Горицвіт весняний (*Adonis vernalis* L.)

Секуринога кущиста (*Securinega suffruticosa* (Pall.) Rehd)

Гісоп лікарський (*Hyssopus officinalis* L.)

Кроме того иссоп:

- * укрепляет сердце, при стенокардии и неврозах;
- * укрепляет и тонизирует организм;
- * нормализует потовыделение;
- * возбуждает аппетит и способствует хорошему пищеварению;
- * снимает воспаления мочевых путей;
- * снимет кровоподтеки (гематомы, синяки) и заживляет раны.

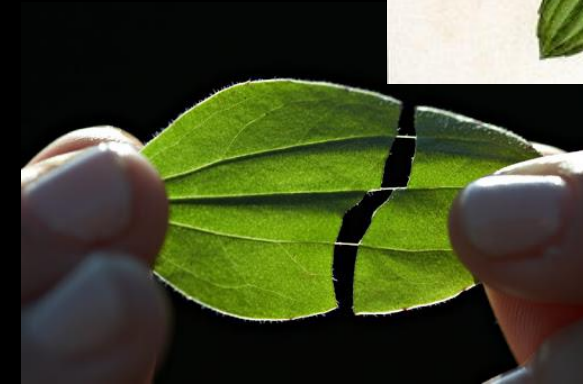
Амі велика (*Ammi majus* L.)

Лаконос американський
(*Phytolacca americana* L.)

Вовчуг польовий (*Ononis arvensis* L.)

Подорожник великий (*Plantago major* L.)

Д. С. Івашин зацікавився ехінацеєю пурпуровою (*Echinacea purpurea* (L.) Moench) і зайнявся вивченням її цілющих властивостей. Велику увагу вчений приділяв також вирощуванню женьшеню (*Panax ginseng* C. A. Mey). З`ясувалося, що на Полтавщині його можна культивувати з насіння. Взагалі, працюючи на станції, Д. С. Івашин з невеликим штатом співробітників дослідив та довів до первинного розмноження 46 видів лікарських рослин, більшість з яких потім почали вирощувати у промислових умовах, особливо цмін пісковий та розторопшу пляmistу. Крім цього, Д. С. Івашин на станції створив фармакопейну ділянку із 165 видів лікарських рослин

Ехінацея пурпурова (*Echinacea purpurea* (L.) Moench)

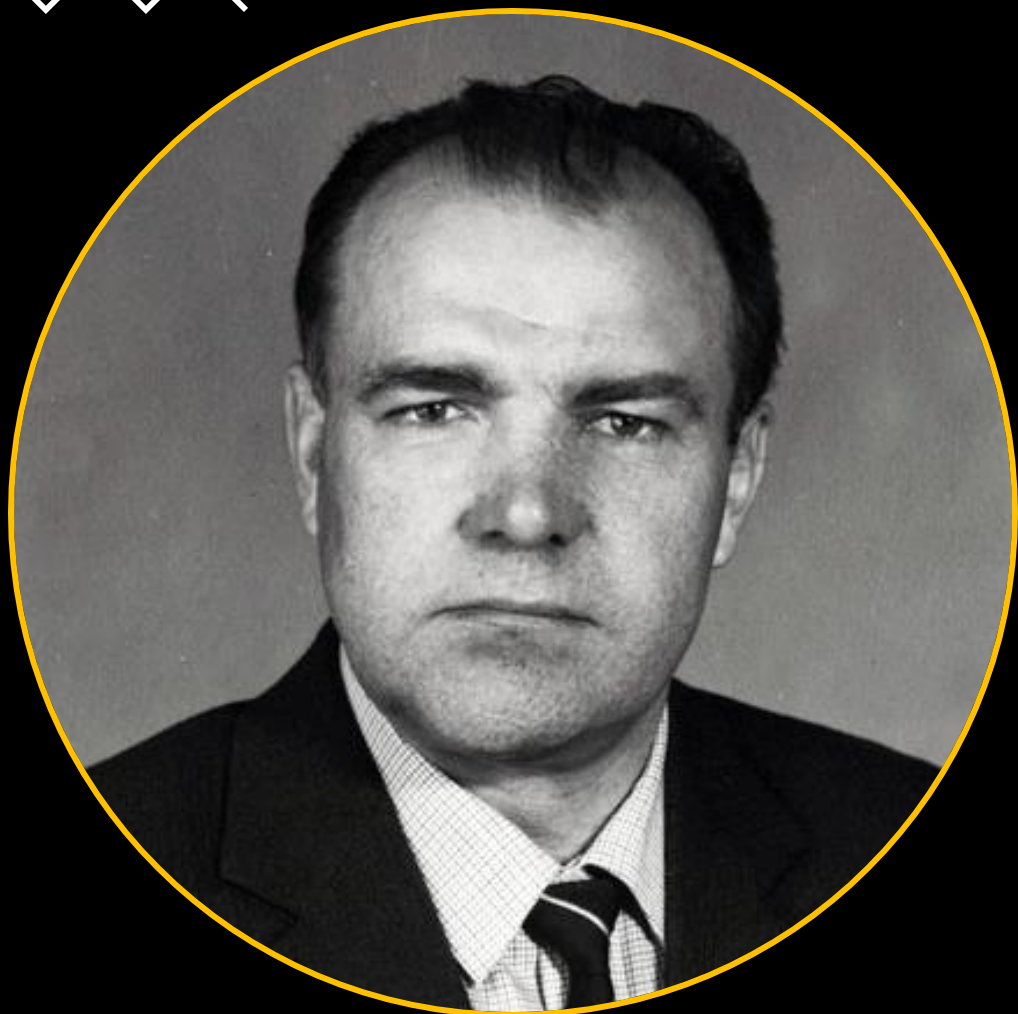

Женьшень (*Panax ginseng* C. A. Mey)

- Дослідна станція лікарських рослин є головною установою в пошуку нових лікарських рослин та їх інтродукції, розвитку лікарського рослинництва, розробки лікувальних засобів із рослинної сировини. Практично всі сорти лікарських рослин, які вирощують в Україні – селекції Дослідної станції лікарських рослин [9]. Дослідна станція лікарських рослин ІСГПС НААН України проводить дослідження комплексно, охоплюючи всі аспекти створення сировинної бази – від пошуку у флорі України нових лікарських рослин до випуску з них ліків. Українські вчені дуже багато зробили для розвитку фітотерапії. На даний час вивченням лікарських рослин також займаються численні кафедри фармацевтичних вузів і факультетів. Велику роботу щодо вивчення лікарських рослин виконали і виконують науковці Ботанічного саду Полтавського державного педагогічного університету ім. В. Г. Короленка, а також вчені кафедр Полтавського державного сільськогосподарського університету, Української медичної стоматологічної академії та ін
- За даними Беденко Е. П., Веремея А. Г. (Українська медична стоматологічна академія, м. Полтава), виявлено більше тисячі видів цілющих рослин Полтавщини – введених у культуру, дикорослих, інтродукованих, рудеральних та сегетальних бур'янів. Дані щодо хімічного складу та фармакологічних властивостей, характеру впливу на організм людини досліджених видів рослин, дозволили виділити 65 груп лікарських рослин і розподілити їх між 20 класами Міжнародної статистичної класифікації хвороб [4].

- У монографії А. Г. Веремея [8] «Ресурси дикорастущих лекарственных растений Полтавщины» проведено комплексні дослідження дикорослих лікарських рослин природних угруповань Полтавщини. Виявлено видовий склад лікарських рослин, вивчена їх еколого-ценотична приуроченість і поширення, дана оцінка існуючих запасів лікарської сировини, розроблені рекомендації по їх раціональному використанню і охороні рідкісних видів. У період польових досліджень (2001-2005 рр.) автор виявив 365 видів дикорослих лікарських рослин, із них 88 фармакопейних, всі інші використовуються в медицині різних європейських країн і народній медицині України. 114 видів дикорослих лікарських рослин є сировинними, 36 – перспективними для заготівлі з точки зору кадастрової інформації, 30 видів – рідкісні і зникаючі лікарські рослини, які підлягають охороні [8]
- Ще у 1979 р. опубліковано «Реєстр заповідних об`єктів Полтавської області», у розробці якого взяв найактивнішу участь Д. С. Івашин. За його редакцією видано колективну працю «Щоб росли горицвіти» – перше в області зібрання про рідкісні та зникаючі види рослин і тварин. Окрім того, вченим була науково обґрунтована необхідність створення 9 республіканських заказників та 61 об`єкту місцевого значення [7]. Серед заповідних територій Полтавщини є спеціалізовані ботанічні заказники, створені з метою охорони заростей лікарських рослин: «Воскобійницький», «Руднянський», «Рожаївський», «Харсицька поляна», «Підварівський». Сучасна природно-заповідна мережа Полтавської області забезпечує значною мірою збереження генофонду лікарських рослин, у тому числі рідкісних видів. Піднімається питання про доцільність створення особливої категорії серед заповідних територій – ресурсних заказників у місцях найчисленніших популяцій цінних лікарських рослин з метою наукових випробувань, спостережень та обмеженої заготівлі деяких видів [2]

Висновок

Отже, лікарські рослини Полтавщини вивчалися протягом дуже тривалого часу, спочатку народними цілителями, а потім і багатьма вченими в різних наукових і навчальних закладах. Дослідження в цьому напрямку не припиняються і будуть актуальними завжди.

1. Байрак О. М. Конспект флори Лівобережного Придніпров'я. Судинні рослини / О. М. Байрак. – Полтава: Верстка, 1997. – 162 с. 2. Байрак О. М. Стан охорони лікарських рослин в природнозаповідній мережі Полтавської області / О. М. Байрак, Н. Хіміч // Ресурсознавство, колекціонування та охорона біорізноманіття: Міжнар. наук.-практ. конф. – Полтава: Б. в., 2002. – С. 241-245. 3. Барбарич А. И. Флористика и систематика // Развитие биологии на Украине: В 3-х Т. / Гл. редкол. К. М. Сытник (гл. ред.) и др. Т. 2. Развитие ботанических исследований физиологии и биохимии, интродукции и акклиматизации, генетики и селекции растений, микробиологии за годы Советской власти / А. И. Барбарич, С. С. Морозюк, Н. П. Масюк [и др.], 1985. – С. 11-24. 4. Беденко Е. П. Цілющі рослини Полтавщини та перспективи їх викори-стання при захворюваннях органів кровообігу / Е. П. Беденко, А. Г. Веремей // Ресурсознавство, колекціонування та охорона біорізноманіття: Міжнар. наук.-практ. конф. – Полтава: Б. в., 2002. – С. 61-63. 5. Білик С. А. Геоботанічне районування УРСР / С. А. Білик. – К.: Наук. думка, 1977. – 304 с. 6. Болтарович З. Є. Українська народна медицина: Історія і практика / З. Є. Болтарович. – К.: Абрис, 1994. – 320 с. 7. Буйдін В. В. Його років неумолиме віче ... (до 100-річчя від дня народження Д. С. Івашина) / В. В. Буйдін, В. М. Самородов // Інтродукція рослин. – 2013. – № 1. – С. 109-112. 8. Веремей А. Г. Ресурси дикорастущих лекарственных растений Полтавщины / Рец.: А. Г. Сербин, А. Ф. Лебеда. – Полтава: Б. и., 2007. – 124 с. 9. Горбань А. Т. Інститут лікарських рослин Української академії аграрних наук. Сторінки 80-річної історії / А. Т. Горбань, В. Б. Іванов, В. М. Самородов [та ін.]. – Полтава, ІВА «Астрей», 1996. – 28 с. 10. Горлачева С. С. История лекарственного промысла на Полтавщине (1709-1916 гг.) / С. С. Горлачева // Ресурсознавство, колекціонування та охорона біорізноманіття: Міжнародна науково-практична конференція. – Полтава: Б. в., 2002. – С. 100-103. 11. Залудяк М. І. Полтавщино, рідний краю ... // Заповідна краса Полтавщини / Т. Л. Андрієнко, О. М. Байрак, М. І. Залудяк [та ін.] – Полтава: ІВА «Астрая», 1996. – С. 10-15. 12. Івашин Д. С. Про дослідження, заготівлю і культивування лікарських рослин на Полтавщині в дожовтневий період / Д. С. Івашин // Фармац. журн. – 1961. – № 1. – С. 56-59. 13. Івашин Д. С. К истории изучения растительного мира Полтавщины / Д. С. Івашин, Л. Д. Орлова // 100-річчя Полтавського краєзнавчого музею: Матеріали ювілейної наукової конференції. – Полтава: Б. в., 1991. – С. 39-41. 14. Івашина Г. П. Сторінки життя Івашина Дмитра Сергійовича / Г. П. Івашина // Ресурсознавство, колекціонування та охорона біорізноманіття: Міжнар. наук.-практ. конф. – Полтава: Б. в., 2002. – С. 31-35. 15. Крылов А. А. Фитотерапия в комплексном лечении заболеваний внутренних органов / А. А. Крылов, В. А. Марченко, Н. П. Максютин, Ф. И. Мамчур. – К.: Здоровье, 1992. – 240 с. 16. Лебеда А. Ф. Лекарственные растения. Самая полная энциклопедия / А. Ф. Лебеда, Н. И. Джуренко, А. П. Исайкина, В. Г. Собко. – М.: АСТ-ПРЕСС КНИГА, 2010. – 496 с. 17. Лікарські та господарські поради XVIII ст. / Укладач Передрієнко В. А. – К.: Наук. думка, 1984. – 128 с. 18. Пащенко В. О. Кафедра ботаніки ПДПУ: вчора, сьогодні, завтра // Ресурсознавство, колекціонування та охорона біорізноманіття: Міжнар. наук.-практ. конф. – Полтава: Б. в., 2002. – С. 3-20. 19. Порада О. А. Види лікарських рослин, інтродуковані Д. С. Івашином, на Лубенщині / О. А. Порада // Ресурсознавство, колекціонування та охорона біорізноманіття: Міжнар. наук.-практ. конф. – Полтава: Б. в., 2002. – С. 40-41. 20. Порада О. А. Колекціонування лікарських рослин на Лубенщині / О. А. Порада // Ресурсознавство, колекціонування та охорона біорізноманіття: Міжнар. наук.-практ. конф. – Полтава: Б. в., 2002. – С. 225-226